

Cieśla, Michał

O dziejach naukowych związków niemiecko-słowiańskich. Przegląd treści tomu. - Wegbereiter der deutsch-slawischen Wechselseitigkeit / Eduard Winter, Günther Jarosch, Berlin 1983

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 29/3-4, 680-686

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O DZIEJACH NAUKOWYCH ZWIĄZKÓW NIEMIECKO-SŁOWIAŃSKICH.
PRZEGLĄD TREŚCI TOMU

Wegbereiter der deutsch-slawischen Wechselseitigkeit. Mit Unterstützung zahlreicher Freunde der deutsch-slawischen Wechselseitigkeit, herausgegeben von Eduard Winter und Günther Jarosch. Mit einem Tanhang Günther Jarosch Bibliographie der wissenschaftlichen Arbeiten Eduard Winters. Akademie-Verlag Berlin 1983 450 ss.

Jest to praca zbiorowa, wydana przez Akademię Nauk NRD jako tom 26 serii „Zrůdel i studiów z zakresu historii Europy wschodniej” (Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas) pod redakcją Edwarda Wintera i Günthera Jaroscha. Autorami artykułów są zarówno uczeni niemieccy, jak i słowiańscy, zajmujący się stosunkami naukowymi i ogólnokulturalnymi słowiańsko-niemieckimi w okresie od XVII do XX stulecia. W. przedmowie E. Winter zaznacza, że zebranie i wydanie biografii wybitnych ludzi nauki jest ukoronowaniem jego 50-letniej działalności na polu zbliżenia między Niemcami a światem słowiańskim. Niestety, nie doczekał się wydania drukiem tej pracy.

Josef Polišeňský z Pragi, autor artykułu *Jan Amos Komenský (Comenius) (1592—1670)*, nawiązuje do polemiki sprzed 15 laty, kiedy rozważano, czy Komeński był patriotą czeskim czy internacjonalistą, czy był Czechem czy Niemcem, czy nawet Węgrem, bo i takie koncepcje przyjmowano ze względu na jego liczne wędrówki po Europie i miejsca jego działalności. Jednak, jak stwierdza autor, nie ma co do tego wątpliwości, że „[...] Komenský był z pochodzenia Morawianinem, ze względu na język Czechem, z powołania teologiem”. „Dzielenie” go na Morawianina i na Czecha jest, moim zdaniem, co najmniej dziwne. W dalszych partiach artykułu autor przedstawia działalność Komeńskiego na polu misyjnym wśród Braci Czeskich i innych zreszeń protestanckich. Polišeňský zwrócił specjalną uwagę na sprawy dydaktyki języków i zagadnienia lingwistyczne, które Komeński uważał za bardzo ważne w zakresie porozumienia międzynarodowego. Omówiono szczególnie działalność wielkiego Czecha przy opracowywaniu podręczników do nauki języków i jego teoretyczne rozważania w dziedzinie pedagogiki ogólnej. Nie wspomina natomiast Polišeňský o pracach pansoficznych Komeńskiego, które były filozoficznym ukoronowaniem jego naukowej działalności oraz o udziale jego w Colloquium Charitativum w Toruniu w r. 1645¹.

A. L. Goldberg z Leningradu zajął się natomiast znanym w XVII w. podróżnikiem niemieckim — Adamem Oleariusem (1603—1671), który z polecenia księcia olsztyńskiego odbył w latach 1633—34 podróż dyplomatyczną do Persji przez Moskwę i Wołgę do Morza Kaspijskiego. Wynikiem tej podrůży była książka *Vermehrte neue Beschreibung der moskowitzischen und persischen Reise*, pomyślana jako itinerarium dla przyszłych podróżnych. Książka zawiera bogaty i ciekawy opis życia dworu moskiewskiego, barwny obraz zwyczajów ludów, z którymi się zetknął. Goldberg zajmuje się krytyką dzieła i reperkusjami, z jakimi książka Oleariusa spotkała się w Rosji w przekładach siedemnasto- i osiemnastowiecznych na język rosyjski i inne języki europejskie.

Eduard Winter w artykule pt. *Ehrenfried Walther Tschirnhaus (1651—1708)* przypomniał prawie już zapomnianego uczonego matematyka i fizyka — Tschirnhaus, pochodzącego z Czech i osiadłego w Górnych Łużycach. Już od wczesnej młodości, jeszcze jako uczeń gimnazjum w Żytawie, zyskał on sobie sławę przez

¹ G. H. Turnbull: *Two pansophical works by John Amos Comenius*. Praha 1951 s. 19; M. Cieřla: *Lingwistyczno-dydaktyczna problematyka w dziełach Jana Amosa Komeńskiego* W: *Z zagadnień nauczania języków obcych*. Warszawa 1968 s. 218, 140.

swoje dzieło *Medicina mentis et corporis*, w którym opisał liczne eksperymenty z dziedziny technologii i chemii. Za pośrednictwem Christiana Wolffa oddziaływał Tschirnhaus na uczonych słowiańskich. Poglądami teoriopoznawczymi różnili się Wolff i Tschirnhaus zasadniczo: o ile pierwszy jako racjonalista opierał się na matematyce, o tyle Tschirnhaus przykładał większą wagę do doświadczeń. Swoimi poglądami wpływał na Łomonosowa, D. J. Winogradowa i innych uczonych w Rosji.

E. Winter wspólnie z Conradem Grau z Akademii Nauk NRD poświęcił artykuł Gottfriedowi Wilhelmowi Leibnizowi (1646—1716). Autorom chodziło o wyeksponowanie zasług tego wielkiego uczonego jako pioniera współpracy naukowej ze światem słowiańskim. Zainteresowania Leibniza sprawami słowiańskimi sięgają jego młodości, w czasie studiów w Lipsku i Altdorfie, gdzie spotykał się z emigrantami czeskimi i później — po roku 1656 — z wypędzonymi z Polski arianami. Po rezygnacji Jana Kazimierza z tronu polskiego Leibniz zabiegał — publikując *Specimen demonstrationum politicarum* — o wybór na króla polskiego księcia Palatynatu — Filipa z Neuburga. Jednakże największym zainteresowaniem filozofa cieszyły się Rosja i Chiny. Duże znaczenie dla uczonego miało jego spotkanie z Piotrem I w roku 1711 w Torgau i następne kontakty z carem, co pobudziło Leibniza do pracy nad projektem organizacyjnym Akademii Petersburskiej, który to projekt — jak wiemy — został zrealizowany po śmierci uczonego (1724 r.). Leibnizowi, ostatniemu uczonemu o uniwersalnych zainteresowaniach naukowych, chodziło o wszechstronne przeprowadzanie badań także nad językami. Zainteresował się również językiem rosyjskim, kulturą, geografią i przyrodą tego rozległego imperium.

Johannesa Leonharda Frischa (1666—1743) zaprezentował jako przyrodnika i równocześnie filologa lipski profesor — Ernst Eichler. W tej drugiej dziedzinie pozostawił po sobie Frisch dzieło pt. *Historia Linguae Slavonicae*, będące wynikiem jego studiów nad językami słowiańskimi. Na dzieło to zwrócił uwagę i powoływał się na nie „ojciec naukowej sławistyki” Josef Dobrovský. Wypada tu wspomnieć fakt, że Frisch uczył Leibniza języka rosyjskiego.

Do tematu często poruszanego w naszej historiografii, mianowicie do biografii i działalności w Polsce Lorenza Mitzlera de Kolof (1711—1778), dorzuca wiele nowych elementów, opierając się na jego korespondencji, dotąd nieznaney, Irena Stasiewicz-Jasiukowa z Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN w Warszawie. Przepojony duchem oświecenia lekarz Mitzler usiłował ustawić w Rzeczypospolitej lecznictwo i życie naukowe na odpowiednim poziomie. Jako realizator, a niejednokrotnie i animator programu naukowo-wydawniczego Mitzler zaczął wydawać w Warszawie dwa czasopisma „Warschauer Bibliothek” i „Acta Litteraria Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae” dla zainteresowania zagranicy ruchem naukowym w Rzeczypospolitej. Również wydawane w języku polskim „Nowe Wiadomości Ekonomiczne i Uczone” miały temu celowi służyć. Słowem jako wydawca, redaktor i publicysta położył wielkie zasługi w Polsce, gdzie działał aż do końca swego pracowitego życia.

Archiwistyka rosyjska zawdzięcza swój rozwój w XVIII wieku mało znanemu na Zachodzie Niemcowi — Gerhardowi Friedrichowi Müllerowi (1705—1783), który przez zbieranie źródeł do historii Rosji i Syberii wielce się zasłużył w nauce rosyjskiej. Jego sylwetkę przedstawia historyk berliński — Peter Hoffmann. Müller odnosił się do badanych źródeł historycznych bardzo krytycznie i opracowywał je sumiennie. Zbiory źródeł — opracowane przez niego i przechowywane w zespołach archiwów petersburskich i moskiewskich — są po dziś dzień chlubą nauki rosyjskiej. Müller był autorem *Historii Syberii* i wielu innych książek z dziedziny geografii i etnografii Syberii oraz wydawcą dzieł Tatiszczewa, Połunina i innych.

Leonhardowi Eulerowi (1707—1783), wybitnemu matematykowi, geografowi i fizykowi, działającemu zarówno w Petersburskiej, jak i w Berlińskiej Akademii Nauk, poświęcił swój artykuł E. Winter. W kontrowersjach dotyczących racjona-

lizmu Leibniza i empiryzmu Newtona Euler stanął po stronie tego drugiego, czego dowiódł przez wydanie w r. 1736 swego fundamentalnego dzieła poświęconego fizyce stosowanej. Zajął się również badaniami geograficznymi, ukoronowanymi sporządzeniem mapy cesarstwa. W Rosji Euler przebywał dwukrotnie. W roku 1741 powołano go do Akademii Berlińskiej, gdzie jednak nie doczekał się uznania. Wobec tego w roku 1766 powrócił do Petersburga, gdzie pozostał do śmierci.

Toruński historyk Henryk Rietz, autor cennej monografii *Z dziejów życia umysłowego Rygi w okresie oświecenia (1977)*, tym razem zajął się życiem i działalnością Johanna Friedricha Hartknocha (1740—1789), księgarza ryskiego, wydawcy dzieł Kanta, Herdera i popularyzatora utworów rosyjskich — zwłaszcza Łomonosowa, Sumarokowa i innych — w przekładzie na język niemiecki. Hartknoch pochodził z Gołdapi, gdzie zetknął się ze Słowianami i Litwinami oraz bliżej poznał środowisko, do którego się zbliżył dzięki swej działalności edytorskiej. Przebywając w Rydze utrzymywał kontakty z Królewcem, Mitawą, z targami księgarskimi w Lipsku. Kilkakrotnie zmieniał miejsce pobytu, aby wreszcie osiąść w Rydze.

Sylwetkę Johanna Gottfrieda Herdera (1744—1803), wybitnego poety, historiozofa, językoznawcy, folklorysty i pedagoga, zasłużonego pioniera słowianoznawstwa wśród narodów niesłowiańskich, przedstawił berliński sławista Ulf Lehmann. Herder ze szczególnym zainteresowaniem śledził dzieje narodu rosyjskiego, sympatią a nawet kultem otaczał cara Piotra Wielkiego, podziwiając jego usilne dążenia do gospodarczego i kulturalnego podniesienia Rosji.

Klasykowi literatury — Friedrichowi Schillerowi (1759—1805), jego wpływowi na rosyjską literaturę romantyczną i przekładom jego utworów na język rosyjski poświęcił obszerny artykuł leningradzki rusycysta — R. J. Danilevskij. Okazuje się, że Rosjanie najwcześniej zapoznali się z twórczością niemieckiego poety przez przekłady na język rosyjski *Hymnu do radości* (tłum. Nikołaja M. Karamzina — 1792 r.) i *Zbójców* (w przekładzie Nikołaja Sandunowa — 1792 r.). Szczególne zasługi w upowszechnieniu twórczości Schillera w Rosji miał Wasylj Żukowski dzięki swoim doskonałym przekładom. Schillerowskie dramaty, zwłaszcza jego dramaty „wolnościowe” nie mogły być wystawione w teatrach moskiewskich i petersburskich w pierwszej połowie XIX stulecia. Dopiero dzięki staraniom Dostojewskiego i Lwa Tołstoja utwory te weszły do repertuaru teatrów rosyjskich. Autor zastanawia się również nad źródłami zainteresowań Schillera dziejami Rosji i Polski, czego wyrazem był nie dokończony dramat *Demetrius* — o Dymitrze Samozwańcu.

Niemieckiemu uczonemu — Hartwigowi Ludwigo Christianowi Bacmeisterowi (1730—1806), zasłużonemu w upowszechnianiu naukowej literatury rosyjskiej przez wydawanie czasopisma „Russische Bibliothek”, poświęciła artykuł Annelies Gratzhoff, pracownik Instytutu Literatury Akademii Nauk w Berlinie. Bacmiester — dzięki poparciu Augusta Schläzera — przybył w roku 1762 do Petersburga, gdzie rozwinął ożywioną działalność. Wiele uwagi poświęcił studiom nad językiem rosyjskim i zagadnieniom lingwistyki porównawczej.

Günther Mühipfordt z Halle przypominał znaną skądinąd postać wybitnego uczonego niemieckiego — Augusta Ludwiga Schläzera (1735—1809), który swą działalność naukową dzielił między Getyngą a Petersburgiem. Zajmował się on historią Słowian i ich językami. Jego wielotomowa *Nordische Geschichte* stała się kompendium wiedzy historycznej również o dziejach narodów słowiańskich. Schläzner w swych badaniach źródłowych był bardzo krytyczny, odrzucał wszelkiego rodzaju baśniowe i legendarne przekazy oraz postacie, których istnienie nie było poparte wierogodnymi danymi. Tak było z legendą o Czechu, Lechu i Rusie.

Pochodzącemu z Górnych Łużyc Karolowi Gottliebowi Antonowi (1751—1818), polihistorowi i słowianoznawcy, poświęcił swój krótki artykuł pracownik Akademii Nauk NRD — Günther Jarosch. Miejscem działalności naukowej i społecznej Anto-

na było miasto Görlitz, gdzie dzięki jego staraniom powstało „Górnołużyckie Towarzystwo Nauk”, założone w 1779 r. Interesowały go przede wszystkim badania językoznawcze, etnologiczne i historyczne — głównie starożytności słowiańskich. Korespondował z wieloma uczonymi, między innymi z Josefem Dobrovským.

Artykuł O. B. Kafanowej z Instytutu Pedagogicznego w Tomsku omawia działalność Nikołaja Michajłowicza Karamzina (1766—1826) jako tłumacza. Przekładał on na język rosyjski literaturę zachodnioeuropejską, zasłynął z doskonałego tłumaczenia tragedii *Emilia Galotti* G. E. Lessinga. Jego zasadą był wierny przekład pod względem treści i formy, ale dostosowany do wymogów mówionego języka rosyjskiego. Był teoretykiem przekładu, a jednocześnie autorem historii Rosji.

Sylwetkę — zwanego powszechnie „patriarchą” sławistyki — Josefa Dobrovský'ego (1753—1829) i jego zasługi na polu budzenia zainteresowań historią i językiem czeskim kreśli w obszerniejszym artykule E. Winter. Dobrovský był rodowitym Czechem i za takiego się uważał, choć pisał po niemiecku. Sympatyzował z masonerią i prądami Oświecenia, które zapuszczały wówczas korzenie z Austrii. Utrzymywał kontakty z wieloma uczonymi z przełomu XVIII/XIX wieku, współpracował z „Archiv für Geschichte, Statistik und Kunst”, wydawanym przez J. Hormayra. Jako surowy i bezwzględny krytyk popadł w zatarg z przedstawicielami czeskiego odrodzenia za ostry atak na Vaclava Hanka, który wydał rzekomo rękopis średniowiecznej czeszczyzny. Dobrovský nazwał ten falsyfikat „łobuzerską sztuką”, który powstał, jego zdaniem, z przesadnego nacjonalizmu czeskiego i nienawiści do Niemców.

Wilhelm Zeil z Akademii Nauk NRD przedstawił życie i działalność górnołużyckiego duchownego Franza Georga Locka (1751—1831), który jako biskup katolickiej diaspory saskiej mógł działać pożytecznie na rzecz porozumienia między Łużyczanami, Czechami i Niemcami w duchu tolerancji religijnej i narodowościowej. Jako wychowanek „wendyjskiego seminarium duchownego” w Pradze ulegał wpływom józefińskiego katolicyzmu reformowanego; stał się zwolennikiem Oświecenia i propagatorem tego ruchu w swej ojczyźnie.

Słoweńcowi Jerniejowi Kopitarowi (1780—1844), znanemu sławicistom i kustoszowi biblioteki dworskiej w Wiedniu, poświęcił swój artykuł austriacki sławista — Stan Hafner. Kopitar miał wielkie ambicje w zakresie publicystyki, był inicjatorem przedsięwzięć naukowych i literackich oraz informatorem o świecie słowiańskim w licznych korespondencjach z ludźmi swej epoki (Goethem, J. Grimmem, L. Rankem i innymi). Serb Vuk Stefanović Karadžić, twórca gramatyki i słownika języka serbskiego, kolekcjoner i wydawca ojczystej poezji ludowej, właśnie Kopitarowi zawdzięczał swoją pozycję.

E. Winter, doskonały znawca działalności naukowej Bernarda Bolzana (1781—1848), autor licznych prac poświęconych temu czeskiemu matematykowi i logikowi, tym razem zajął się jego zasługami na polu zbliżenia zwaśnionych Czechów i Niemców. Bolzano potępiał narastający w XIX wieku antagonizm czesko-niemiecki i wszelkimi sposobami dążył do jego załagodzenia. Jako duchowny zbierał w Pradze młodzież akademicką obydwu narodowości, aby w swoich „Erbsunnsreden” budzić ducha wzajemnej tolerancji wzajemnego poszanowania. Działalność słowianofilska znajdowała zrozumienie u wielu wybitnych obywateli kraju.

Artykuł, omawiający działalność naukową Augusta Schleichera (1821—1868) — pióra Joachima Dietzego z Halle, prezentuje sylwetkę uczonego i jego zasługi na polu sławistyki na tle historycznym i społecznym pierwszej połowy XIX w., w gruncie rzeczy niewiele mającym wspólnego z działalnością językoznawczą Schleichera. Autor stara się przedstawić rozwój i karierę uczonego poprzez etapy jego pracy uniwersyteckiej.

E. Winter poświęca artykuł wybitnemu fizjologowi i anatomowi czeskiemu — Janowi Ewangeliiście Purkyniemu (Purkyně) (1787—1869). Mając poparcie wielu uczonych medyków i wolnomularzy Purkyně otrzymał katedrę na uniwersytecie we Wrocławiu (1823) i zasłynął jako twórca eksperymentalnej fizjologii. Wreszcie w roku 1848 objął katedrę w Pradze. Winter omawia jednak szerzej działalność Purkyniego w dziedzinie zbliżenia narodów w monarchii austro-węgierskiej, zwłaszcza narodów słowiańskich. Purkyně domagał się równouprawnienia języka czeskiego i niemieckiego w Czechach, występując przeciwko wynaradawianiu mniejszości narodowych w monarchii.

Społeczeństwa zachodnioeuropejskie zapoznały się z serbsko-chorwacką poezją ludową dzięki ich przekładom na język niemiecki, dokonanych przez Teresę Albertynę Luizę von Jakob-Robinson, znaną pod pseudonimem Talvj (1797—1870), która je wydała drukiem w dwóch tomach w roku 1825 pt. *Volkslieder der Serben*, a potem jeszcze w latach 1833 i 1853². Jej działalności translatorskiej poświęciła artykuł berlińska uczona Friedhilde Krause. Przedstawiła drogę rozwojową, która doprowadziła L. von Jakob-Robinson do zainteresowania się sławistyką. Przebywając z rodzicami w Rosji Talvj zapoznała się najpierw z językiem i literaturą rosyjską, aby potem po powrocie do Niemiec — zachęcona przez J. Grimma i J. Kopitara, a częściowo przez Goethego — zająć się poezją południowosłowiańską. Za podstawę posłużyły jej zbiory pieśni serbochorwackich Vuka Stefanovicia Karadžicia. Jakob po wyjściu za mąż za Amerykanina — E. Robinsona — wyjechała do Stanów Zjednoczonych, gdzie przekładając poezję serbską na język angielski, przyczyniła się do jej popularyzacji w świecie anglosaskim.

Dwaj członkowie Akademii Nauk NRD, Robert Rompe i Hans-Jürden Treder, napisali wspólnie artykuł poświęcony dwom braciom Jacobim — Moritrowi (1801—1875), i znanemu fizykowi, Carlowi G. (1804—1851) — wybitnemu matematykowi. Obydwaj pochodzili z Poczdamu, obydwoj objęli stanowiska profesorskie na uniwersytecie w Królewcu. Mając liczne kontakty ze środowiskiem naukowym w Dorsbach i Petersburgu, a przy tym zapowiedź lepszych warunków pracy, Maurycy przeniósł się na stałe do Peresburga. Karol Gustaw współpracował z rosyjskim matematykiem M. V. Ostrogradskim, czego wynikiem była teoria zwana mianem teorii Hamiltona-Jacobiego-Ostrogradskiego.

Sylwetkę pierwszego profesora germanistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim, Františka Tomáša Bratranka (1815—1884), prezentuje artykuł bibliotekarza archiwum praskiego — Jaromila Loužila. Urodzony na Morawach Bratranek (ojciec Czech, matka Niemka), wstąpiwszy do zakonu augustianów, poświęcił się studiom filozoficznym. Swoje zainteresowania naukowe rozszerzył na literaturę i język niemiecki, co pozwoliło mu na uzyskanie *veniam legendi* w roku 1851 na uniwersytecie krakowskim³. Jako heglista stosował metodę dialektyczną w badaniach literaturoznawczych. W dziedzinie komparatystyki literackiej starał się wykazać wzajemną współzależność między literaturą niemiecką i polską. Wydał wiele przekładów z literatury polskiej na język niemiecki, między innymi utworów W. Pola i prac J. Szujskiego, z którymi był zaprzyjaźniony. Pod koniec pobytu w Krakowie pisał w godności dziekana, a potem rektora.

Działalności słowianofilskiej Łużyczanina — Jana Pétra Jordana (1818—1891) i jego zasługom około zbliżenia Niemców ze światem słowiańskim w dziedzinie kultury poświęcił swój artykuł Wilhelm Zeil z Berlina. Przebywając w Pradze Jordan znalazł się pod wpływem Bernarda Bolzana; utrzymywał też bliskie kontak-

² M. Cieśla: *Niemiecki słowianofil Henryk Nitschmann jako tłumacz serbochorwackiej poezji ludowej*. „Acta Philologica” Warszawa 1970 s. 12, 93; tenże: *Herder und die südslawische Volksepik*. „Germanica Wratislaviensia” 1984 s. 89.

³ O. Dobijanka-Witczakowa: *Historia katedry germanistyki w Uniwersytecie Jagiellońskim* W: *Uniwersytet Jagielloński*. Wydawnictwo jubileuszowe. Kraków 1964 s.

ty z Vaclavem Hanką. Nie sprzyjające warunki polityczne reżimu metternichowskiego zmusiły go do opuszczenia Czech i do przeniesienia się do bardziej tolerancyjnej Saksonii. Będąc lektorem języków słowiańskich w Lipsku, wydawał „Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft”, których celem było zapoznanie Niemców z kulturą Słowian. Hasło jego działalności — to „porozumienie, pojednanie i połączenie”. Był autorem licznych podręczników języków słowiańskich. Pod koniec życia przeniósł się do Wiednia.

Kontaktom saskiego królewskiego bibliotekarza — Juliusa Petzholdta (1812—1891) — ze słowiańskimi bibliotekarzami poświęcił swój artykuł Othmar Feyl z Berlina. Największą zasługą Petzholdta było stworzenie międzynarodowej bibliografii: *Bibliotheca bibliographica* oraz wydawanie czasopisma „Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft”. Prowadził stałą korespondencję z bibliotekarzami rosyjskimi, czeskimi i polskimi (K. Estreicherem, T. Celichowskim, L. Kurtzmanem). W piśmie „Anzeiger für Bibliographie...” omawiał Bibliografię Estreichera, a z dawnych autorów — publikacje J. D. Janockiego i A. Jochera.

Twórcą wiedeńskiej szkoły sławistycznej był pochodzący ze Słowenii uczony o rozgłosie światowym Franz Mihlosich (Miklošič 1813—1891), którego portret kreśli lawista z Grazu — Stan Hafner. Mjklasih współpracował ze swym rodakiem Stan-ko Vrazem nad odrodzeniem chorwackim. W domu hr. Władysława Tomasza Ostrowskiego w Grazu zetknął się z kulturą polską, poznał nasz język i dzieła klasyków polskich. Przez T. Ostrowskiego został polecony B. Kopitarowi w Wiedniu, gdzie w roku 1849 objął katedrę sławistyki, którą właściwie dopiero stworzył. Zapoznawszy się z językiem słowiańskim i językiem litewskim, badał je i opublikował wiele prac z językoznawstwa porównawczego.

Postaci praskiego profesora filozofii — Johanna Heinricha Löwego (1808—1892) — na podstawie wspomnień jego córki, Zofii — poświęcił artykuł E. Winter. Löwe był czeskim Niemcem, który wspólnie z J. E. Purkynim i pod tegoż wpływem rozwinął szeroką działalność zmierzającą do pojednania Czechów z Niemcami w imię etnoetyki Bolzana. Jako poseł do czeskiego parlamentu krajowego występował Löwe w obronie uciśnionych Czechów, postulując ich równouprawnienie. Żądał, aby język czeski wprowadzić do szkół i urzędów na równi z niemieckim, aby języka czeskiego uczyli się również Niemcy.

Językoznawca lipski — Ernst Eichler nakreślił w krótkim artykule życiorys i opisał działalność naukową najwybitniejszego sławisty niemieckiego i twórcy tzw. „lipskiej szkoły sławistycznej” — Augusta Leskiena (1840—1916). Powołany początkowo na katedrę do Jeny, a potem do Lipska, związał się z tym uniwersytetem na okres lat czterdziestu. Zapoznawszy się z językami i kulturami Słowian, zajął się szczególnie językiem starobułgarskim (staro-cerkiewno-słowiańskim) i uchodził za współtwórcę kierunku młodogramatycznego. Wykształcił wielu językoznawców, między innymi kilku Polaków. Był założycielem „Archiv für slawische Philologie” (1876).

Autobiografia klasyka literatury ukraińskiej Ivana Franko (1856—1916), napisana przez niego samego po niemiecku w r. 1909 dla *Konversations-Lexikon* Herdera, jest stosunkowo mało znana. Umieszczona została w niniejszym tomie w całości. Franko notuje wiele faktów ze swego życia, przebieg nauki i studiów we Lwowie i w Wiedniu. Dużo miejsca poświęca swej działalności i twórczości naukowej, publicystycznej i literackiej w językach ukraińskim, polskim, a także niemieckim, choć nie wymienia utworów literackich, pisanych przez siebie w języku niemieckim⁴. Franko omawia również swoją działalność polityczną.

⁴ M. Cieśla: *Niemiecka oryginalna twórczość literacka Iwana Franki* W: „Slavia Orientalis” R. 25: nr 3 s. 333.

Heinz Pohrt (Berlin) ukazuje życie, karierę naukową i twórczość językoznawczą wybitnego sławisty chorwackiego Vatroslava Jagicia (1838—1923), który — rozpoczynając od filologii klasycznej — przerzucił się następnie pod wpływem swego mistrza Miklosicha na sławistykę, której pozostał wierny jako profesor uniwersytetów w Odessie, Berlinie, Petersburgu i wreszcie w Wiedniu. Założył „Archiv für slavische Philologie” i wydał starsłowiański tekst tzw. *Codex Zographiensis*.

Tenże sam Heinz Pohrt nakreślił również sylwetkę polskiego uczonego, Aleksandra Brücknera (1856—1939), który przez 55 lat żył i działał w Berlinie jako profesor sławistyki i — jak autor zaznacza — stworzył tam europejskie centrum tej dyscypliny. W artykule wymieniono wiele jego prac z filologii słowiańskiej oraz znanych u nas powszechnie dzieł i publikacji, dotyczących literatury i kultury polskiej.

Zainteresowanie kulturą i nauką rosyjską Alberta Einsteina (1879—1955) i jego współpracę z uczonymi matematykami i fizykami Związku Radzieckiego omawiają szczegółowo i podają odpowiednią dokumentację archiwalną dyrektor Archiwum Akademii Nauk NRD — Christa Kirsten i dyrektor laboratorium Einsteina w NRD Hans-Jürgen Treder. Einstein chętnie czytał dzieła literatury rosyjskiej, zwłaszcza Dostojewskiego, Tołstoja i Gorkiego i współpracował naukowo z uczonymi rosyjskimi, z A. E. Fersmanem, W. A. Fokiem, A. F. Joffem, N. M. Fedorovskim i innymi. Był członkiem Akademii Nauk ZSRR i Towarzystwa Przyjaźni Nowej Rosji w Niemczech.

Pracownik Instytutu Historii Akademii Nauk NRD, Erika Stoecker, charakteryzuje działalność historyka radzieckiego Arkadija Samsonowicza Erusalimskiego (1901—1965), zajmując się szczególnie jego pobytem w NRD i współpracą z historykami niemieckimi w zakresie badań nad dziejami imperializmu niemieckiego i nad przyczynami wybuchu drugiej wojny światowej. Ciekawe są obserwacje Erusalimskiego, jakie poczynił przebywając również w Polsce.

Pawłowi Naumowiczowi Berkowowi (1896—1969), członkowi korespondentowi Akademii Nauk ZSRR, znanemu radzieckiemu historykowi kultury i literatury, poświęciła artykuł N. D. Koczetkowa z Leningradu. Autorka podnosi szczególnie zasługi Berkowa w jego badaniach nad związkami literackimi niemiecko-rosyjskimi (głównie XVIII wieku), nad dziejami imigracji niemieckiej do Rosji, życiem studentów rosyjskich w Niemczech i wreszcie nad historią przekładu literatury niemieckiej w Rosji i rosyjskiej w Niemczech.

Ostatni artykuł pióra Güntera Rosenfelda i Sonji Striegnitz z Uniwersytetu Humboldta w Berlinie dotyczy znanego historyka radzieckiego Anatolija Michajłowicza Sacharowa (1923—1978). Podkreślono zasługi tego uczonego na polu współpracy historyków radzieckich i niemieckich w dziedzinie rozwijania metodologii marksistowsko-leninowskiej. Sacharow uczestniczył w wielu sympozjach naukowych w NRD i inspirował kolegów niemieckich w ich pracy twórczej. Zajmował się szczególnie historią Rosji feudalnej.

Posłowie, napisane przez wydawcę, prof. Wintera, jest jego obszerniejszym życiorysem i obejmuje biografię od lat szkolnych w Czechach aż do ostatnich chwil jego działalności w Berlinie. Stale mu przyświecała myśl — jak wyznaje — budzenia i rozwijania przyjaźni między narodami. Wyrazem i owocem tych dążeń była seria: „Quellen zur Geschichte Osteuropas”. Na zakończenie dodano bibliografię prac naukowych E. Wintera za lata 1924—1982 w opracowaniu Güntera Jaroscha.

Michał Cieśla
(Warszawa)